

WATERVOGELTELLINGEN IN DE ECOLOGISCHE HOOFDSTRUCTUUR VAN LEEUWARDEN TOT DE VALOM 1997/1998

Freek Nijland

In een deel van Fryslân is al gewerkt aan de inrichting van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Het wordt tijd dat vogelaars in Fryslân hun tellingen mede daarop richten. Ten noordoosten van Leeuwarden is daarmee een begin gemaakt. De Wielenwerkgroep organiseert in samenwerking met enkele vogelwachten sinds vorig jaar watervogeltellingen in de EHS tussen Leeuwarden en De Valom. In dit artikel de achtergronden bij deze tellingen en een verslag van het eerste teljaar.

INLEIDING

20 jaar worden in het Grootte Wielen-gebied watervogels geteld door de Wielenwerkgroep en door mijzelf. Dat heeft reeds een schat aan gegevens opgeleverd. Een flinke tip van de sluier is reeds opgelicht in de Twirre-artikelen 'Vogelarchief Grootte Wielen' (Nijland, 1990 t/m 1996).

Een groot deel van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) in Fryslân bestaat uit 'wetlands', ofwel vochtige en natte gebieden. Deze zijn voor trekken en overwinterende vogels van levensbelang. Met de ontwikkeling van de EHS vanaf begin jaren negentig komen de toen reeds aanwezige wetlands in een ander perspectief te liggen. Veelal gelden ze nu als kerngebieden in de EHS, verbonden door nieuwe natuurontwikkelingsgebieden en ecologische verbindingzones. Dat betekent dat we deze gebieden nu meer in onderling verband kunnen bekijken. Dit is belangrijk, zeker nu de wetlands door de inspanningen van Vogelbescherming meer in de belangstelling zijn gekomen en er anderzijds vanuit de maatschappij door gretige overheden voor haar recreërende burgers een begerig oog op de EHS wordt geworpen.

EHS TEN NOORDOOSTEN VAN LEEUWARDEN

Meer dan in andere delen van Fryslân, waar de EHS maar niet goed van de grond wil komen, ligt de ontwikkeling van de EHS ten noordoosten van Leeuwarden goed op schema. Dit heeft mede te maken met de inpassing van de plannen binnen de lopende ruilverkaveling Tietjerksteradeel en de inspanningen van It Fryske Gea en de Wielenwerkgroep om het draagvlak onder de bevolking en bij de vogelwachten te vergroten. Zo is afgesproken dat in een deel van de Bouwepet

het beheer op weidevogels gericht wordt. Gerealiseerd zijn intussen de inrichting van het natuurontwikkelingsgebied de Bouwepet tussen het Grootte Wielengebied en het Ottema Wiersma-reservaat, de gebiedsuitbreiding d'Amelannen bij de Sippenfennen en een deel van de verbindingzone tussen de Sippenfennen en het Houtwiel (figuur 1). Hiermee is het zuidwestelijk deel van de EHS tussen Leeuwarden en de Lauwersmeer voorlopig grotendeels afgerond.

TELGROEP

In 1997 is er door leden van de Wielenwerkgroep en van de vogelwachten Trynwâlden, Rinsumageest, Ryptsjerk en Burgum een watervogeltelgroep opgericht van ca. 20 mensen. Het aardige is dat de meeste leden van de groep ook actief zijn in het Weidevogelmeetnet Friesland. Het idee om ook

buiten het broedseizoen iets met vogels te doen, sloeg aan. Doel is voorlopig het onderzoeken van de betekenis voor watervogels (en roofvogels) buiten de broedtijd van de natte gebieden tussen Leeuwarden en De Valom. Het is het begin van een samenwerkingsproject van de Wielenwerkgroep en de genoemde wachten. We hopen in de toekomst er meer vogelwachten bij te betrekken.

ONDERZOEKSGBIED

Het onderzoeksgebied omvat de gehele EHS tussen Leeuwarden en De Valom (figuur 1). Bij de instelling van de telgebieden is behalve van het landschapstype uitgegaan van de geografische ligging, bereikbaarheid en overzichtelijkheid van de gebieden. Dat betekent in de praktijk, dat niet altijd de exacte begrenzing van de EHS is gevolgd. Zo zijn bijvoorbeeld

Doortrekkende Slobeenden

fotoarchief Twirre

soort	20/09	15/11	17/01	21/03	18/04	totaal
Fuut	11	14	7	27	25	84
Aalscholver	8	39	21	21	14	103
Roerdomp	0	0	1	0	0	1
Blauwe reiger	28	17	11	17	14	87
Ooievaar	1	0	0	0	3	4
Lepelaar	0	0	0	2	0	2
Knobbelzwaan	30	46	24	26	37	163
Kleine zwaan	0	0	0	1	0	1
Wilde zwaan	0	0	2	0	0	2
Kolgans	0	3396	1721	1	5	5123
Grauwe gans	0	0	0	13	3	16
Canadese gans	0	0	0	1	1	2
Brandgans	0	248	1465	12	27	1752
Nijlgans	8	6	0	6	11	31
Bergeend	0	0	12	119	84	215
Smient	41	3232	1484	8033	226	13016
Krakeend	81	34	0	35	49	199
Wintertaling	206	79	5	590	153	1033
Wilde eend	451	382	571	408	329	2141
Pijlstaart	0	1	0	16	10	27
Zomertaling	2	0	0	2	1	5
Slobeend	26	10	1	167	226	430
Tafeleend	1	50	0	46	26	123
Kuifeend	22	29	250	335	156	792
Nonnetje	0	0	0	1	0	1
Waterral	0	0	0	0	1	1
Waterhoen	7	3	0	2	1	13
Meerkoet	103	203	315	460	218	1299
Scholekster	0	0	0	939	388	1327
Goudplevier	10	2	0	0	0	12
Bontbekplevier	0	0	0	2	0	2
Kievit	1224	520	280	2783	248	5055
Bonte strandloper	0	1	0	42	0	43
Kemphaan	0	0	0	137	351	488
Watersnip	101	25	0	84	36	246
Grutto	0	0	0	1898	160	2058
Regenwulp	0	0	0	0	1	1
Wulp	73	6	23	67	13	182
Zwarte ruiter	3	1	0	0	0	4
Tureluur	0	0	0	151	111	262
Groenpootruiter	0	0	0	2	0	2
Witgatje	6	0	0	0	1	7
Oeverloper	1	0	0	0	0	1
Kokmeeuw	97	100	252	88	151	688
Stormmeeuw	85	141	43	151	61	481
Grote mantelmeeuw	0	0	2	0	1	3
Zilvermeeuw	12	11	15	16	3	57
Visdief	1	0	0	0	0	1
totaal	2639	8596	6505	16701	3145	37586

Tabel 1. Aantallen getelde watervogels tijdens watervogeltellingen in de Ecologische Hoofdstructuur vanaf Leeuwarden tot De Valom in het telseizoen 1997-1998. Bron Wielenwerkgroep.

soort	maand	aantal	1-% norm	percentage
<i>Kolgans</i>	november	3396	4500	0,8
Brandgans	januari	1465	1200	1,2
Smient	maart	8033	7500	1,1
<i>Grutto</i>	maart	1898	3500	0,5

Tabel 2. Internationale betekenis voor watervogels van de EHS tussen Leeuwarden en De Valom op grond van tellingen in seizoen 1997/1998, uitgedrukt in percentages van de Westpalearktische populaties (Meininger e.a. 1995). Bij de dikgedrukte soorten is de 1%-norm gehaald. De schuin gedrukte soorten hebben minimaal de helft van de 1% norm gehaald.

enkele watertjes zoals de Mûzenried en de Swarte Broek plus hier en daar aangrenzende agrarische graslanden opgenomen in het telprogramma. De vijf telgebieden hebben een gezamenlijke oppervlakte van 2.085 ha., waarvan 1.204 ha. EHS.

DE TELLINGEN

In de huidige opzet worden elk jaar vijf tellingen verricht in het gehele telgebied: in september, november, januari, maart en april. Geteld wordt door zes telgroepen op de derde zaterdagochtend van de betreffende maand. De januari-telling kan voor een deel ingebracht worden in de midwintertelling van watervogels van SOVON.

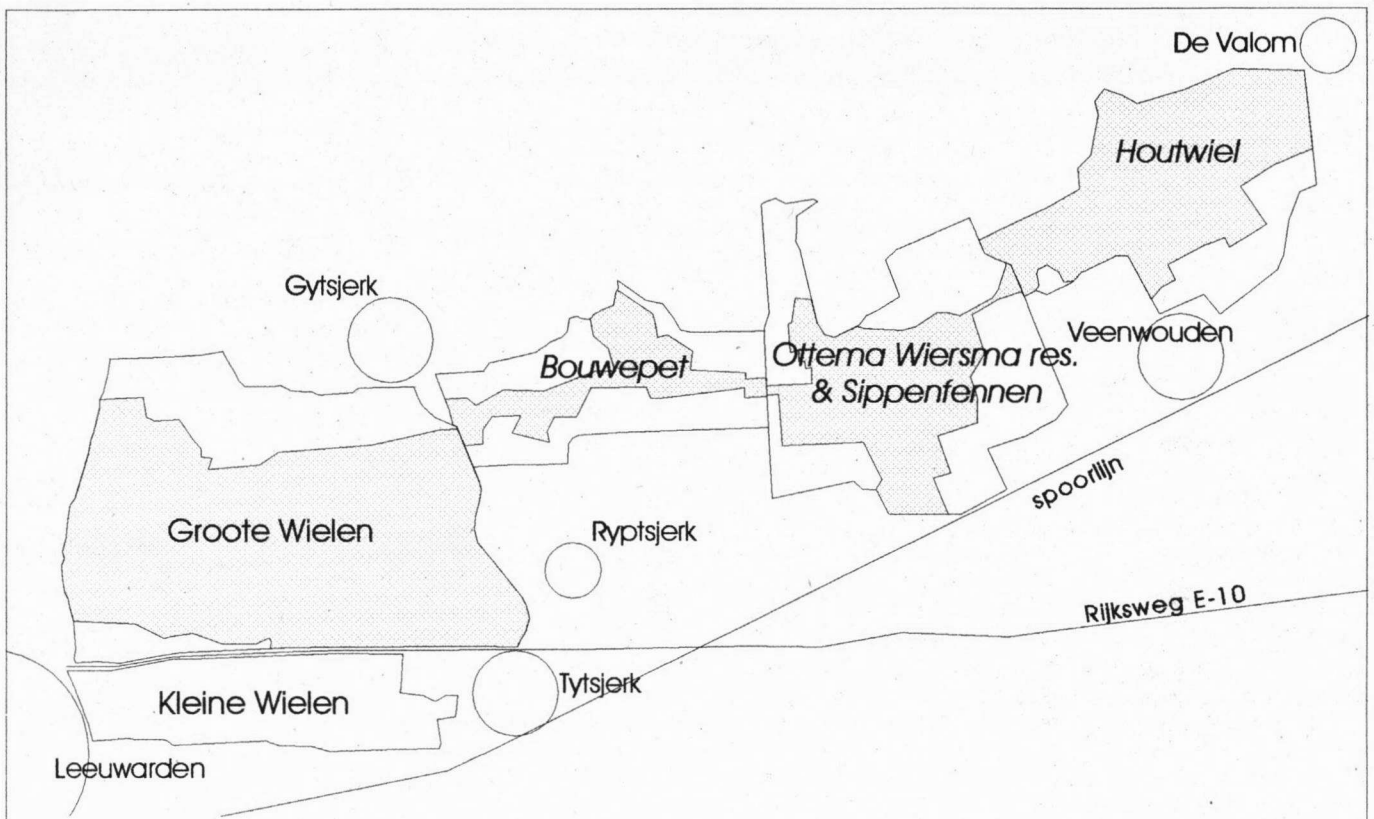
In het telseizoen 1997/1998 zijn de tellingen steeds om 10.00 u. begonnen. Enkele telgroepen hadden bij de november- en januari-telling last van nog schietende of zich uit het veld terugtrekkende jagers. Daarom beginnen vanaf het telseizoen 1998/1999 de november- en januari-tellingen een half uur later. In elke telgroep bevindt zich minimaal een ervaren teller. Op die manier is de kwaliteit gewaarborgd en leren de anderen tegelijk het 'vak'. In geval van twijfel wordt een soort met de teller besproken. De coördinatie wordt verricht door Dick Goslinga (organisatie) en Freek Nijland (verwerking van de gegevens en rapportage).

RESULTATEN

Gedurende de vijf tellingen zijn in totaal 47 soorten watervogels geteld met in totaal 37.586 vogels (tabel 1). Dat lijkt veel, maar toch staat telseizoen 1997/1998 te boek als een slecht watervogeljaar voor het telgebied. Misschien een gevolg van de zeer zachte winter, waardoor veel vogels elders verbleven. Mogelijk geven de resultaten van de midwintertelling van SOVON hierover uitsluitsel.

Tijdens de september- en november-telling waren de telgebieden nog tamelijk droog. Naast de bestaande poelen en plassen waren vrijwel geen splisse graslanden aanwezig. Pas vanaf december steeg het waterpeil in de telgebieden na overvloedige regenval. Deze situatie bleef gehandhaafd tot eind maart.

De meeste vogels verbleven binnen de begrenzing van de EHS, maar graslandvogels zoals Kievit, Kolgans, Brandgans, Wilde eend, Kokmeeuw en Stormmeeuw waren ook op het agrarisch grasland buiten de EHS te

Figuur 1. Telgebieden voor watervogeltellingen in de EHS van Leeuwarden tot De Valom. Van zuidwest naar noordoost met de oppervlakte van de telgebieden (tussen haakjes van de EHS, grijs ingekleurd): Kleine Wielen 217 ha. (0 ha.); Groote Wielen 802 ha. (621 ha.); Bouwepet 252 ha. (95 ha.); Ottema Wiersma reservaat & Sippenfennen 453 ha. (201 ha.) en Houtwiel 361 ha. (287 ha.).

vinden.

Met name voor de Smient was het een slecht jaar. De Smient is sinds jaar en dag een vertrouwde verschijning in het Groote Wielengebied en omgeving, waarbij maximale aantallen van 10.000-20.000 vogels jaarlijks bereikt worden. De aantallen Smienten gedurende de najaars- en wintertellingen waren met maximaal enkele duizenden vogels laag. Pas in maart namen de aantallen fors toe. Toen werden ruim 8.000 Smienten geteld. Dit beeld klopt niet geheel met werkelijkheid. Waarnemingen buiten de teldata lieten zien dat de Smient weliswaar vaak slechts met kleine aantallen aanwezig was, maar ook waren er enkele waarnemingen van ca. 7000 vogels. Leuk was het voorkomen van kleine steltlopers als Zwarte ruiter, Groenpootruiter en Witgatje tijdens de septembertelling. Dit zijn soorten die vaak aan de aandacht ontsnappen. Opmerkelijk was ook de afwezigheid van zaagbekken, mogelijk ook vanwege de zachte winter. Tijdens de tellingen is slechts eenmaal een Nonnetje gezien en geen

enkele Grote zaagbek. Het aantal meeuwen bleef klein. De weinig talrijke Krakeend liet zich vooral bewonderen tijdens de septembertelling op het hoogtepunt van de trek. Wintertalingen waren zowel bij de najaarstrek als tijdens de voorjaarstrek goed vertegenwoordigd. Tijdens de maart-telling bleek de Grutto erg talrijk. Maar liefst bijna 1900 'Skriezen' werden geteld. Het merendeel voedselzoekend op de splisse, langzaam droogvallende graslanden.

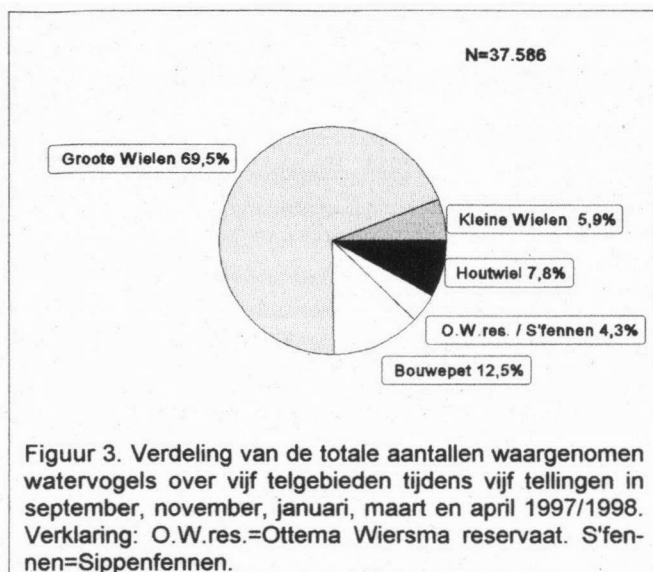
INTERNATIONALE BETEKENIS

Wetlands zijn van grote betekenis voor trekkende en overwinterende vogels. Zonder deze gebieden zouden vogels de jaarlijkse trekbewegingen niet kunnen volbrengen. Zo zijn 'onze' waargenomen watervogels, afkomstig uit een groot gebied dat een deel van de aardbol omspant (figuur 2). Men zegt ook wel dat ze behoren tot een 'geografische populatie', in dit geval de Westpalearctische populatie. Om deze betekenis in kaart te brengen zijn de zo-

Figuur 2. Broedgebieden, doortrekgebieden en overwinteringsgebieden van de waargenomen watervogels (Naar Wolff, 1989)

genaamde 1%-normen ontwikkeld. Een wetland in onze contreien is van internationale betekenis wanneer er met enige regelmaat meer dan 1% van de 'Westpalearctische' trekpopula-

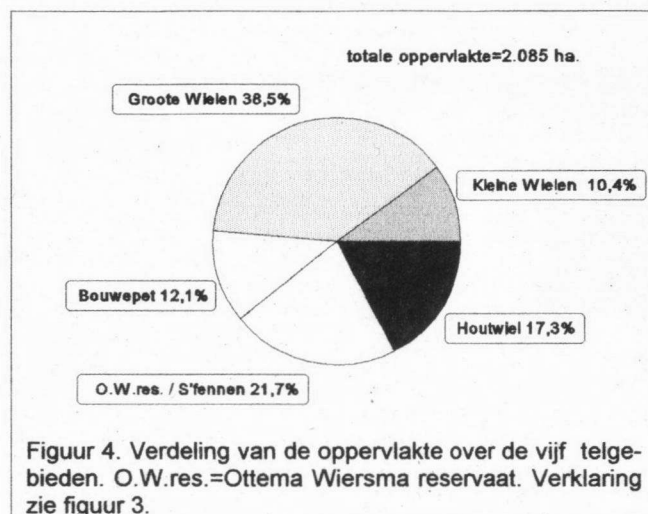

tie verblijft. In tabel 2 is de internationale betekenis voor enkele soorten vastgesteld (zie Meininger 1995). Voor de Brandgans (januari) en de Smient (maart) is de 1%-norm overschreden. Uit de tellingen blijkt verder dat enkele andere soorten er dicht tegenaan zitten met overschrijdingen van de helft van de 1%-norm. Dit betreft de Kolgans (november) en de Grutto (maart).

GEBIEDEN

Een kleine 70% van de watervogels verbleef in het Groote Wielengebied (figuur 3) op 39% van de totaal getelde oppervlakte (figuur 4). Hier liggen van oudsher belangrijke pleisterplaatsen in

de Ryptsjerksterpolder, waar vooral de ondergelopen graslanden 's nachts een belangrijke functie vervullen voor slapende ganzen en steltlopers en overdag voor rustende eenden en voedselzoekende steltlopers. Daarnaast bleken vooral het sinds 1996 ingerichte natuurontwikkelingsgebied de Bouwepet en in mindere mate het moerasreservaat het Houtwiel goede trekpleisters. De moerasreservaten Ottema Wiersma-reservaat en Sippenfennen en omgeving waren minder in trek, evenals het recreatiegebied de Kleine Wielen. Voor de meeste soorten watervogels blijkt de aanwezigheid van een voldoende groot areaal aan open, natte of onder water staande graslanden, afgewisseld met meer moerassige

zones met voldoende grote poelen, de nabijheid van open water van meren en vaarten en niet te vergeten de factor rust een belangrijke voorwaarde te zijn. Die voorwaarden zijn met name in de Ryptsjerksterpolder en de Bouwepet vervuld.

BESPREKING

De betekenis van de tellingen is niet voor alle soorten even groot. Voor ganzen zijn dit soort tellingen eigenlijk niet geschikt. De ganzen slapen 's nachts vooral in het Groote Wielengebied en vliegen in de ochtend weg naar de graslanden tot in de verre omgeving. Dat betekent dat hiervan in de telgebieden vaak slechts een klein deel aanwezig is. Tellingen van de slaapplekken wijzen uit dat tegenwoordig ca. 20.000 Kolgans en ca. 10.000 Brandgans regelmatig in de telgebieden slapen (Nijland, artikel in voorbereiding). Dat is andere koek dan de armzalige paar duizend die geteld zijn. Andere trekkende vogelsoorten zoals Lepelaar, Regenwulp en de meeste soorten kleine steltloper-tjes zijn vooral buiten het telseizoen, van mei tot september, in Fryslân aanwezig. Weer andere soorten zoals de Watersnip laten zich sowieso moeilijk tellen, omdat ze zich vaak onzichtbaar voor de teller in de graslanden of moerassen ophouden. De werkelijke aantallen zijn dan aanzienlijk groter dan uit de tellingen blijkt.

NASCHRIFT

De betekenis van de tellingen is groot. Een Ecologische Hoofdstructuur is in een dichtbevolkt land niet iets wat vanzelf spreekt. Het is daarom belangrijk

Bonte Strandloper

foto Taeke Roosjen

de betekenis van de EHS voor de natuur vast te stellen en te volgen. Watervogeltellingen zijn daarvoor een goede mogelijkheid, waaraan bovendien mensen plezier kunnen beleven. De bedoeling is om de tellingen in de toekomst uit te breiden richting Lauwersmeer. Wie belangstelling heeft om mee te tellen, kan zich bij onderstaand adres melden.

VERMELDING

It Fryske Gea en Staatsbosbeheer hebben met instemming de tellingen verwelkomd en de volgende tellers hebben met genoegen aan de tellingen deelgenomen: Ed Bosloper, Piet Braam, Dick Goslinga, Douwe Herder, Gerit Krottje, Freek Nijland, Douwe Bos, Jelle van de Bij, Johannes

Mosselaar, Ale Glas, Jan De Vries, Wouter Visser, Anton Hartwig, Douwe van der Veen, Jelle Kooistra, Sjouke van der Werf, Arend Leystra, Yme Joustra, Janke Groenewoud, Johan Algra, Jan van der Zwaag, Jelle Postma, Paul Zandstra en Auke Visser. Het kaartje is getekend door Joop-Niek IJnsen.

LITERATUUR

- Meininger P.L., H. Schekkerman & M. van Roomen 1995. Populatieschattingen en 1%-normen van in Nederland voorkomende watervogelsoorten: voorstellen voor standaardisatie. *Limosa* 68 (2): 41-48
- Nijland F. 1990. Vogelarchief Groote Wielen, duikers t/m reigerachtigen. *Twirre* 1(1): 6-12
- Nijland F. 1990. Vogelarchief Groote Wielen, zwanen en ganzen. *Twirre* 1(3): 1-6
- Nijland F. 1991. Vogelarchief Groote Wielen, eenden. *Twirre* 2(4): 1-9
- Nijland F. 1994. Vogelarchief Groote Wielen, hoenders en rallen. *Twirre* 5(1): 6-11
- Nijland F. 1995. Vogelarchief Groote Wielen, steltlopers deel 1. *Twirre* 6(3): 1-7
- Nijland F. 1996. Vogelarchief Groote Wielen, steltlopers deel 2. *Twirre* 7(1): 5-9
- Nijland F. 1996. Vogelarchief Groote Wielen, meeuwen en sterns. *Twirre* 7(4): 12-16
- Wolff W.J. 1989. De belangrijkste wetlands voor Nederlandse watervogels. In Spaans (red.), *Wetlands en watervogels*, p. 1-16. Pudoc, Wageningen.

Freek Nijland, Canterlandseweg 18, 9061 CC Gytsjerk, tel: 058-2562736